

İNGİLİZ PÜRİTENİZMİ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN**

Abstract

Puritanism, a religious movement born out of English Reformation, has its basis, in fact, before that period due to the efforts of William Tyndale and John Hooper, who played active roles in the formative years of the Church of England. The members of this movement at first tried to purify the Catholic relics in the Church of England, and then they aimed to purify themselves and at last to purify the country. Refusing the outward appearance and the things appealing to the eye, they turned to the inside and so they attacked the practices of the church at that period. There was reformation in the Church of England but this was not enough for them. In this struggle, they experienced ups and downs, and even some of them had to emigrate to the United States. In English and American literature, it is still possible to see the traces of that movement.

ANAHTAR KELİMELEER: Püritenizm, İngiliz Püritenizmi, İngiliz Reformu, Püriten Teoloji

1.0. Giriş

31 Ekim 1517'de Luther'in (1483-1546) Wittenberg Kilisesi'nin kapısına 95 maddelik tezini astırması, Avrupa'daki reformcu hareketin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Saint Pierre Kilisesi'nin finansmanı için X. Leon tarafından uygulamaya konulan endüljans sistemi, Almanya'da utanç verici bir şekilde aldığı için, Luther'in 95 maddelik tezinin muhteviyatını da bu sistemin eleştirisi oluş-

* Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

turmuştur.¹ Almanya'da bu şekilde başlayan reform hareketine, daha sonra Fransa'da Jean Calvin (1509-1564) ve İsviçre'de Ulrich Zwingli (1484-1531) liderlik etmiştir. İngiltere'de ise, VIII. Henry'nin Roma ile anlaşmazlığından dolayı, hiyerarşi olarak Katolik anlayışı, kilise ayini olarak Protestanlığı esas alan ve Anglikanizm olarak bilinen Yerleşik İngiltere Kilisesi (Established Church of England) oluşmuştur. 16. yüzyılın ikinci yarısında (1550-1600) Protestan İngiliz halkı üç mezhebe ayrıldı: Bunlardan Konformistler, kiliselerini insan otoritesinin üzerinde bir otorite olarak gördüler ve hem devletin hem de Kilisenin başında bulunan kimseleri üstün güce sahip kimseler olarak telakki ettiler. Separatistler (Ayrılıkçılar) veya Brownistler (Robert Brown taraftarları) ise Yerleşik İngiliz Kilisesini tanımadılar ve bunların bir kısmı, Yerleşik İngiltere Kilisesinin kutsallığından ve Kilise yöneticilerinin geçerliliğinden kuşkulanmaya başladılar. Uygun sayıda inananın kiliseyi oluşturabileceğini, uygun gördükleri kişileri yönetici seçebileceklerini, kiliseyi ilgilendiren konular üzerinde hiçbir konsilin, piskoposun, mahkemenin veya herhangi başka bir gücün otoritesi olamayacağını savundular. Bu dönemde ortaya çıkan üçüncü mezhep ise, bu yazımızda ele alacağımız Püritenizmdir.

1.1. Tanım

“Püriten” veya “Püritenizm” terimi net bir tanıma sahip değildir. İngiltere'de ilk kullanımından itibaren bu terimin tanımı hakkında çok fazla tartışma yapılmış ve kafa karışıklığı yaşanmıştır.² Bundan dolayı, “püriten” kavramı, tarihsel açıdan, çok sık biçimde ve kesinlik arz etmeyen bir tarzda tartışılmıştır.³ Westminster Theological Journal isimli derginin 1990 Sonbahar sayısı, bu terimin tanımı ile ilgili tartışmaları ele alırken şöyle demektedir:

İngilizce olan *Püritenizm* kelimesi ile ne demek istenmektedir? Püritenizm, sözleşme (covenant) teolojisini, kaderi ve reforma tabi tutulmuş Kilise ayinini vurgulayan teolojik bir hareket midir? Yoksa bu meselenin özü, Tanrı önünde vicdanın yabancılaşmama haklarını, rasgele imtiyazlı mahkemelere doğa kanunlarının üstünlüğünü, kralın parlamentoya bağımlılığını ve devlet otoritesinin temelini halkta olduğunu savunan politik bir yaklaşım mıdır? Modern zamanda yapılan bazı araştırmalar, Püritenizmin özünün dindarlık,

¹ Roger Mehl, “Protestanlık Mezhebi“, *Din Fenomeni*, Türkçe. çev. Prof. Dr. Mehmet Aydın, s. 247, Din Bilimleri Yayınları, Konya 1993

² J. Brown, *The English Puritans*, s. 1, Londra: Cambridge University Press, 1910

³ P. Lewis, *The Genius of Puritans*, s. 11, Haywards Heath: Carey Publications, 1975

hidayet, ekzistansiyel ve kalpte hissedilen bir din anlayışı üzerinde yoğunlaşma olduğu şeklinde bir başka yaklaşıma da işaret etmektedirler.⁴

M. Antonius de Dominis ise, Püritenleri “Katı Kalvinciler”⁵ olarak tanımlamaktadır. Daha sonra bu terime politik çağrışımlar da ilave edilerek Stuart monarşisine karşı olma ve cumhuriyetçiliği destekleme anlamı yüklenmiş ve Protestanlığın tuhaf, berbat ve çirkin bir formu olarak algılanmıştır.⁶ J. I. Packer’e göre, Püritenizm, “kilise reformu, pastoral canlanma, evanjelizm ve ruhsal canlanma adına oluşan bir harekettir.”⁷ Dr DM Lloyd-Jones ise Püritenizmin ne olduğunu değil ne olmadığını açıklama yolunu tercih ederek Püritenizmin dar bir etik ve davranış görüşü, zevklere karşı çıkma anlayışı olmadığını belirtmekte ve şöyle demektedir: “Püritenizmin özü, İngiliz Kilisesindeki reformu tamamlama arzusudur.”⁸

Tanım konusunda ortaya konan bu farklı yaklaşımlara rağmen, bu terimi tarihsel açıdan ele aldığımızda, 16. yüzyılda meydana gelen İngiliz Reformu esnasında, İngiltere Anglikan Kilisesi içinde oluşan⁹ bir reform hareketi olarak değerlendirmek mümkündür. Lloyd-Jones’un da dediği gibi, bu hareketin özünde, İngiliz Reformunun yavaş ilerleyişine bir tepki yatmaktadır. Ancak, yapılan bu tanımlamada da görüldüğü gibi, genelde kabul edilen tanım, Püritenlerin amacına dayalı olarak yapılan tanımdır. Bu tanıma göre, Püritenler, İngiliz Ulusal Kilisesini arıtmak (purify) istedikleri için bu isimle anılmaktadırlar. M. Eliade’ye göre, Püritenler, kilise doktrinlerini ve yapısını yeterince değiştiremediği için İngiliz Reformunu yetersiz bulan ve kiliselerinin tümüyle Katolik etkiden kurtulmasını isteyen reformculardır.¹⁰ Bundan dolayı, “arı” anlamına gelen “pure” sıfatı ve “arıtmak” anlamına gelen “purify” fiili hem Püritenizm kelimesinin oluşumunu hem de bu hareketin amacını açıkça ortaya koymaktadır.

⁴ R M Hawkes, “The Logic of Assurance in English Puritan Theology”, *Westminster Theological Journal*, c. 52, s. 247, Sonbahar Sayısı, 1990

⁵ M. Antonius de Dominis, *The Cause of His Return, Out of England*, s. 31, Roma, 1623

⁶ J I Packer, *Among God’s Giants*, s. 23, Eastbourne: Kingsway, 1991

⁷ J I Packer, *Among God’s Giants*, s. 32, Eastbourne: Kingsway, 1991

⁸ DM Lloyd-Jones, *1662-1962: From Puritanism to Non-Conformity*, s. 11, Londra: Evangelical Library, 1962

⁹ Perry Miller ve Thomas H. Johnson, *The Puritans*, I: 1-12

¹⁰ Mircea Eliade, *The Encyclopedia of Religion*, c. 12, Macmillan Publishing Company, s. 102-105.

1.2. Tarihçe

16. yüzyılda Avrupa'da oluşan Reform Hareketleri üç tane ana reform alanı oluşturdu: Almanya, Fransa dahil İsviçre ve İngiltere. Bu üç reform alanlarından en zayıf olanı İngiltere idi. Reform hareketlerine karşı başlangıçta muhalefet sert idi. Kraliçe Mary'nin yönetimi altında iken 277 tane Hristiyan lider yakılarak öldürüldü.¹¹ Bundan dolayı, 1553 ile 1558 yılları arasında kraliçe olan Mary "Kanlı Mary" olarak anıldı. Kraliçe Elizabeth, 1558-1603 yılları arasında yöneticilik yaptı ve işte bu dönemde Püritenizm doğdu. Püritenler, İngiliz reformunun, kilise doktrinlerini ve yapısını yeterince değiştiremediğini düşünerek ulusal kiliselerinin tümüyle Katolik etkiden kurtulmasını istediler. Kilisenin arınması Püritenleri iç arınmaya ve oradan toplumun arınması fikrine götürdü.¹² Bazı tarihçilere göre, bu hareketin kökeni William Tyndale (1495-1536) ve John Hooper (ö. 1555) tarafından İngiliz Kilisesinin oluşum yıllarında yapılan faaliyetlere kadar geri götürülebilir.¹³ Püritenler, Kitabı Mukaddese yoğun biçimde bağlanma ve sözleşme (covenant) kavramını vurgulayan bir teoloji anlayışını William Tyndale'den aldılar. John Hooper ise, dini yapılanmayı ve ferdi davranışı Kitabı Mukaddesin belirlemesi gerektiği şeklindeki görüşüyle, Püritenizmin doğuşunda etkili olmuştur. Ancak, Puritanizmin en etkili olduğu zaman periyodu I. Elizabeth'in 1558 yılında tahta gelmesi ile 1658 yılında Oliver Cromwell'in ölümüne kadar geçen süreyi kapsamaktadır. Başlangıçta, Püritenlerin amacı reform olduğu için ve alternatif bir kilise kurmaktan ziyade varolan Yerleşik İngiliz Kilisesini Katolik kalınlardan arındırmayı amaçladıklarından dolayı, çoğunlukla kurumsal bir kimliğe sahip olamamışlardır.

İngiliz tarihi içerisinde ilk Püriten reform girişimi, daha önceki dönemde Katolik Kraliçe I. Mary (1553-1558) tarafından infaz edilmekten kurtulmak için Avrupa'da çeşitli Protestan merkezlerine kaçan bir grup reformcu tarafından yapıldı. Bu reformcuların ilk üzerinde odaklaştıkları konular, Kilisenin görünüşe hitabeden dışa dönük faaliyetleri idi. Giysiler, kilise süslemeleri, isimlendirmeler bunlar arasında idi. Kraliçenin ve Canterbury Başpiskoposu Matthew Parker'in (1559-1575) uygulamalarına ve emirlerine karşı, din sınıfında oluşan tepkilere halk da katıldı. Böylece, Püritenizm, din sınıfından olmayan insanların da des-

¹¹ Errol Hulse, "The Example of the English Puritans", *Reformation Today*, s. 1, sayı. 153, Eylül/Ekim 1996

¹² Mark O. Noll, "Puritanism", *Elwell Evangelical Dictionary*

¹³ Mircea Eliade, *The Encyclopedia of Religion*, c. 12, Macmillan Publishing Company, s. 102-105.

teğini almayı başardı. Canterbury başpiskoposu Matthew Parker'ın yerine geçen Edmund Grindal (1519-1583) reform isteklerini destekledi. Püriten olmasına rağmen ileri görüşe sahip bir başpiskopos olan Edmund Grindal, kilisede rahatsızlığa yol açan uygulamalara fazla ilgi göstermedi. Grindal, daha çok, din adamlarının eğitimini arttırmak, kilise ile ilgili olarak yapılan istismar alanlarını reforme etmek gibi konularla ilgilendi. Katılımcıların dini eğitimini arttırmak amacıyla düzenlenen konferansların sona erdirilmesini isteyen Kraliçe Elizabeth'in bu isteği Grindal tarafından reddedilince, Grindal görevden alındı ve böylece Kilise içindeki bölünme daha da arttı. Bu dönemde yapılanları yeterli bulmayan Püritenler, kiliseyi reforma tabi tutmak için başka metotlar aradılar. 1572 yılında, kilisenin sorumluluğunu parlamentonun almasını isteyen "Parlamentoya Uyarı (An Admonition to Parliament) adlı bir bildiri yayınladılar. Bazı parlamento üyeleri bu bildiriye destek vermesine rağmen, Kraliçe, bu hareketi de önlemeyi başardı. Diğer dini gruplar ve din sınıfından olmayan insanlar, alternatif bir kilise sistemini tartışmaya başladılar. İlk defa Thomas Cartwright (1535-1603) tarafından savunulan Presbiteryanizm, Püriten reformcuları arasında tanınmıyordu. Püriten reformcuların bir çoğu çok çeşitli alanlarda kilise hiyerarşisi ile birlikte çalışmayı başardılar. Buna rağmen, bazı Püritenler, reform konusunda ümitsizliğe düştüler ve kiliseden koparak Robert Browne (1550-1633), Henry Barrow (1550-1593) ve John Greenwood (ö. 1593) gibi şahısların liderliği altında ayrı toplantılar yapmaya başladılar.¹⁴ Kraliçe Elizabeth döneminin son yıllarında ve I. James'in tahttaki ilk yıllarında yeni bir din bilginini kuşağı ortaya çıktı ve kendi görüşlerini dile getirmeye başladılar. Richard Hooker (1554-1600), Richard Neile (1562-1640) ve William Laud (1573-1645) tarafından temsil edilen bu grup, piskoposluk hiyerarşisi içinde doğdu ve sonunda bu hiyerarşiye hakim oldu. Anglikan düşüncesi içinde etkili olan bu akımın görüşleri, Kalvinizmin sert kader anlayışını yumuşatmaya çalışan Hollandalı teolog Jacobus Arminius'un (1559-1609) görüşleri ile paralellik gösteriyordu.¹⁵ Arminius taraftarları, kurtuluş sürecinde kralın ve piskoposun yetkisi, sakramentlerin etkisi üzerinde durdular ve liturjik seremoninin daha ayrıntılı bir biçimde kullanılmasını savundular.¹⁶ Bu anlayış, bazı çevreler tarafından "yeni Ortodoksluk" olarak nitelendi. Böyle bir anlayışa karşı çıkan John Preston (1587-1628), William Perkins (1558-1602) ve William Ames (1576-

¹⁴ Mircea Eliade, *The Encyclopedia of Religion*, c. 12, s. 103.

¹⁵ Mircea Eliade, *a.g.e.*, c. 12, s. 103-4.

¹⁶ Mircea Eliade, *a.g.e.*, c. 12, s. 103.

1633), 17. yüzyılda İngiltere’de ve Amerika’da Püriten hareketin yapısını oluşturan esasları belirlediler. Kilisenin Ortodoks ve Püriten üyelerini ayıran özellikler daha keskin biçimde tanımlanarak ileride bir uzlaşma olma olasılığı iyice azaltıldı.

1603 yılında I. James kral olduktan sonra, Püriten liderler piskoposluğun kaldırılması da dahil birçok reform çağrıları yaptılar. Fakat, Kral I. James kendine yapılan önerilerin çoğunu reddetti. William Ames ve daha sonra Richard Baxter tarafından en iyi şekilde ifade edilen Püritenizm 17. yüzyılın başlarında çok fazla halk desteği aldı. Nevarki hükümet ve kilise hiyerarşisi özellikle başpiskopos William Laud’un liderliğinde gittikçe baskıcı olmaya başladı ve birçok Püritenin göç etmesine neden oldu. İngiliz hükümeti, İngiliz Kilisesi ile eş değer oldu. Ayrılıkçılar (Separatists) adı verilen bazı Püritenler öldürüldü, bazıları da zindanlara atıldı. Hayatın çekilmez olduğunu gören bazı Püritenler, 1607 yılında Hollanda’ya göçmeye karar verdiler. Fakat, birçok zorluklarla karşılaştılar. Pasaport alamadılar ve gemi ile yolculuk yapmaya yeterli para bulamadılar. Bütün bu sıkıntılara rağmen, birkaç yıl içinde 125 kadar ayrılıkçı Hollanda’ya ulaşmayı başardı. Amsterdam ve sonra Leyden’de yerleşen ayrılıkçılar, geçinmenin yolunu bulmakla kalmayıp kiliselerini de desteklemeyi başardılar. Burada yerleşen ayrılıkçıların çoğu çiftçilik yapıyordu. Fakat, çiftlik arazisi yeterli değildi ve maliyet çok yüksek idi. 1620 yılında koloni kurma izni aldılar ve Hudson Nehri’nin ağzına yakın bir yerde Virginia Kolonisini kurdular. Bu oluşumdan haberdar olan Thomas Weston adında bir İngiliz, İngiltere’de Püritenlerden oluşan bir grup oluşturarak bu koloniye katıldı. Kolonide yer alan her Püriten koloni adına çalışıyordu. Koloni kurulduktan yedi yıl sonra, bu grupta yer alan herkese bir hisse verildi. Ancak, grubun üyeleri kendi adlarına çalışmalarını gerektiğini, kendi evleri ve bahçeleri olması gerektiğini savunuyorlardı.¹⁷ Bir kısım Püriten ise, Yeni Dünya adını verdikleri Amerika’ya gitmeye karar verdiler. Kısa bir süre için İngiltere’ye geri döndüler ve orada oluşturdukları Püriten yolcuları olarak Mayflower adlı bir gemi ile Amerika’nın kuzeydoğusunda yer alan Plymouth Rock adı verilen yere 25 Aralık 1621 tarihinde ulaştılar.¹⁸ Amerika’da “Holy Commonwealth” (Kutsal Commonwealth) adı verilen bir grup oluşturduklar. Yeni Dünya’ya gitmeyen Püritenler ise, parlamento içinde güçlü bir grup oluşturarak İngiliz İç Savaşı’nda I. Charles’i yenilgiye uğrattılar. Bu

¹⁷ Tyler Seymour Morris, *The Tucker Genealogy: A Record of Gilbert Ruggles and Evelina Christina (Snyder) Tucker*, s. 138-142, Chicago, 1902

¹⁸ “Puritans”, *The Catholic Encyclopedia*, c. XII.

savaştan sonra, Püritenler, İngiltere’de 1660 yılına kadar egemen güç olarak kaldılar. Fakat, kendi aralarında çıkan anlaşmazlıklardan dolayı, eskiden karşı çıktıkları hiyerarşiden daha toleranssız hale geldiler. 1660 yılında monarşinin restore edilmesi, Anglikanizm’in de restore edilmesine yol açtı ve Püriten din adamları, 1662 yılında çıkarılan Birlik Kanunu’na (Act of Uniformity) göre, İngiliz Kilisesinden uzaklaştırıldılar. Bu tarihten sonra, Püritenler, Anglikan kilisesine bağlı olmayanlar anlamına gelen “nonkomformists” olarak adlandırıldılar.

1.2. Teoloji

Reform öncesinde inayet ve tabiat ayrı olarak düşünülmekte idi. İki katlı evren teorisi olarak bilinen bu düşünceye göre, yukarı katta, ruhsal ve kutsal olanlar vardır. Alt kat ise günahkardır, cismanidir ve kutsallıktan uzaktır. Evlilik, dünyevi ve bundan dolayı günah olarak algılandığı için ruhban sınıfının evlenmesi yasak idi. Luther, bu görüşü kısmen değiştirdi ve tabiat kanunu ile birlikte inayeti getirdi. Eski bir rahibe olan Katherine ile evlendi. Jean Calvin daha da ileri gitti ve inayetin tabiata nüfuz etmesi gerektiğini söyledi. Cismani bir şeyin ruhani bir şeyle kutsanması gerektiğini söyledi. Püritenler ise, daha da ileri giderek, İncil’deki ilkelerin hayatın tüm alanına uygulanması gerektiğini savundular. Püritenlere göre, evlenme, çocuk yetiştirme, ev, öğretmenler, üniversite hocaları, doktorlar, avukatlar, mimarlar, sanatçılar, çiftçiler, politikacılar, yargıçlar ve işadamları gibi her şey ve her meslekten insanlar için, İncil ilkeleri vardır. Püritenlere göre, ortaçağ teologları tarafından benimsenen inayet ile tabiat arasındaki ayrılık görüşü temelde yanlıştır. Püritenler, ruhsal olanın kutsal olduğu, cismani olanın lanetli veya şeytani olduğu şeklindeki görüşü kabul etmediler. Püritenlere göre, ruhani olan cismani olana nüfuz etmeli ve onu kutsamalıdır.¹⁹ Püritenlerin hayat görüşü teosentrik idi ve onların hayatı Tanrının Sözü tarafından yönlendiriliyor ve yönetiliyordu. Dini tecrübenin kişisel ve direkt olduğunu, ahlaki davranışlarda samimiyetin önemini ve kilise ayinlerinde sadeliği savundular. Püriten teolojinin çıkış noktası, Tanrının yüceliği, adaletliliği ve hükümlerinin öne çıkarılması oldu. Püritenizme göre, Tanrı kendi iradesinin bir eseri olarak evreni yarattı ve idame etti. Püritenlerin oluşturduğu, yüreklere korku salan Tanrı imajı, onların Eski Ahitten çok fazla etkilenmelerinden kay-

¹⁹ 19 Errol Hulse, “The Example of the English Puritans”, *Reformation Today*, s. 2, sayı. 153, Eylül/Ekim 1996

naklanmaktadır. Püritenizmin oluşturduğu insan kavramı, bunun tam tersidir. Kitabı Mukaddes, sosyal çevre ve yoğun bir içgözlem, Püritenlerin, insanları, ahlakları bozulmuş, Tanrı gözünde değer kazanmaları mümkün olmayan günahkarlar olarak görmelerini sağlamıştır.

Püritenler, temelde Calvinist oldukları için Calvinizmin beş esasının baş harflerinden oluşan TULIP (LALE) kelimesi ile formüleleştirilen esasları kabul ettiler. Bu esaslar şunlardır²⁰:

1- T (Total Depravity): Külli Günahkarlık: Bir insan, tümüyle kötü olamaz fakat tıpkı bir giysideki lekenin diğer temiz yerleri de kirletmesi gibi günahtan dolayı kirlenmiştir. Bir insan, rasyonel güçlere sahip olsa da, bu güçler, iyi ameller için yeterli değildir.

2- U (Unconditional Election): Şartsız Tercih: Kurtuluş için tercih edilenler herhangi bir özelliklerinden dolayı değil takdiri ilahiden dolayı seçilmişlerdir. Tanrının seçim yapması için şartlar yoktur ve Tanrı, kurtuluşa erecek kişiyi seçmede özgürdür.

3- L (Limited Atonement): Sınırlı Kefaret: İsa'nın yaptığı fedakarlıktan herkes yararlanamaz, sadece Tanrının seçtikleri yararlanır.

4- I (Irresistable Grace): Karşı Çıkmıyayan İnyet: Tanrının inayet verdiği kimseler bu inayeti reddedemezler. İnyet çıkagelir ve inayete itiraz etme gücü yoktur.

5- P (Perseverance of the Saints): Azizlerin Gayreti: Eğer Tanrı bir insana gerçekten inayeti vermişse, o insan yapacağı bir şey yoktur. Günah işlemek suretiyle bile bu inayetin dışında kalamaz.

Püritenler, genelde bu esasları kabul etmişlerdir. Fakat, John Owen (1616-1683) gibi bazı Püriten teologlar, sadece Sınırlı Kefaret konusunda, Calvin'in öğretilerine sadık kalmayarak aşırı noktalara gitmişlerdir. Temelde Calvinist teolojiyi benimsemelerine rağmen, Kilise ile ilgili hiçbir tanım veya teolojiye tümünden bağımlı olmayan İngiliz Püritenleri I. Elizabeth döneminde dini konularda yapılan birçok uzlaşmayı şiddetli biçimde eleştirdiler. Püritenler, ulusal kilisenin sürdürülmesine, ancak, kilisenin daha kapsamlı biçimde Yani Ahit'in gerçek evanjelik ve apostolik mirasına uygun biçimde reforma tabi tutulmasına gerek olduğuna inanıyorlardı.²¹ Püritenlerin çoğu, Cambridge Üni-

²⁰ Rev. Dr. Jeffrey Khoo, "Puritans and Puritanism", *Church History*,

²¹ Ernest F. Kevan, *The Grace of Law: A Study in Puritan Theology*, s. 17, Soli Deo Gloria Publications, Morgan, PA: 1993

versitesi'nden mezun olmuşlardı ve mahalli kiliselerde değişiklikler yapmak amacıyla Anglikan rahipleri olarak görev yapmakta idiler. Dinin ferdi olarak yaşanması, samimi ve ahlaklı davranış, sade ibadet konularını sürekli işlediler. Püritenlerin en çok değişiklik istedikleri alan ibadet idi. Püritenlere göre, ibadetin sade ve samimi olması gerekir. İnanan ile Tanrı arasına rahip veya piskopos girmemeli. Kilisede bulunan hiçbir heykel, resim veya vitray, inananın Tanrıya ve Kutsal Söz'e odaklaşmasına engel olmamalıdır. Hiçbir ibadet kitabı inananın nasıl ve ne zaman ibadet edeceğini dikte etmemelidir.²²

İngiliz Reformunun ortaya koyduğu teoloji anlayışını biraz daha ileri götüren Püritenizm, özellikle dört esas üzerinde durmuştur²³:

1. Kişinin kurtuluşu tümüyle Tanrının elindedir
2. İncil, hayat için vazgeçilmez bir rehberdir
3. Kilisenin görevi Kitabı Mukaddesin açık öğretisini yansıtmaktır
4. Toplum tek bir bütündür.

Luther ve Calvin'in etkisinde kalan Püritenlere göre tanrı ile uzlaşma inancın sağladığı bir inayettir. Calvinizmin temel ilkesine göre "kurtuluş Tanrıdandır". Bundan dolayı, Püritenler tanrının kurtuluşdaki yeri üzerinde durmuşlar ve kurtuluşun "Tanrı tarafından seçim, Oğul tarafından kurtarıma ve Kutsal Ruh tarafından yapılan etkili çağrı"²⁴ ile olacağını kabul etmişlerdir. Püritenlere göre, kurtuluş kazanılmaz, ancak Tanrının inayeti ile olur. Tanrı, kurtuluşu, kurtarmak için seçtiği kimselere kendisi verir.²⁵ Vaazda sade bir üslubun gerekliliğini savunan Püritenler yeni bir hidayet süreci tanımladılar. Bu süreç, yavaş, eziyetli ve isyandan itaate ulaştıran bir süreçtir. Kurtuluşun "sözleşme" ile olabileceğini savunan Püritenlere göre, Tanrı, hem İsa'ya inananlara hayat sözü vermiştir hem de İsa'nın kendini feda etmesi inancına dayalı olarak inancın seçiminin inayet yoluyla sağlamıştır. Püritenler, teolojilerinin Sözleşme (covenant) teolojisi olarak adlandırmışlardır. Bu teolojiye göre, sadece seçilmiş kişilerin kurtarılacağı ve kurtarılacağı şeklindeki doktrin ile Tanrı mükemmel adalet sahibidir şeklindeki doktrini uzlaştırmaya çalışmışlardır. Şayet Tanrı adil ise niçin herhangi bir kimsenin kurtarılmasına izin vermeyip sadece seçilmiş birkaç kişinin kurtarılmasına izin vermektedir? Püritenlerin İnalet Sözleşmesi

²² Edwin S. Gaustad, *Quest For Pure Christianity, Christian History*, C. 13, Sayı 1, 1994

²³ Mark O. Noll, "Puritanism", *Elwell Evangelical Dictionary*

²⁴ John Owen, *The Death of Death in the Death of christ*, s. 4, Londra: Banner of Truth, 1963

²⁵ Edwin S. Gaustad, *Quest For Pure Christianity, Christian History*, C. 13, Sayı 1, 1994

(Covenant of Grace) anlayışına göre, bir insan kendi başına Tanrıya iman edebilir ve Tanrı insana bu yeteneği verebilir. Şayet insan, bundan yararlanır ve iman ederse, o zaman kurtuluşa erdirilecektir. Bu anlayışın amacı, insanları rasgele cennete veya cehenneme gönderen bir tanrı fikrini ortadan kaldırmaktır. Böyle bir anlayış yerine, ilahi gücü, bazı insanların iman etmesi ve bazılarının iman etmemesi için tesadüfi kullanan bir Tanrı anlayışını savundular. Ancak, Püritenler hiçbir zaman bir insanın seçilenlerden mi yoksa seçilmeyenlerden mi olduğu sorusuna cevap bulamamışlardır.

Püritenlerin üzerinde durdukları ikinci konu, İncilin otoritesidir. Püritenler için, Kitabı Mukaddes mutlak otoritedir ve Tanrı'nın Sözü, onların hayatını yönlendirir ve disipline tabi tutar. Tanrının Sözü, Tanrının kanunudur.²⁶ Ancak, Kitabı Mukaddesin kullanımı çok geçmeden Püritenler ile diğer muhalif Anglikanlar arasında, hatta Püritenlerin kendi aralarında bile bir anlaşmazlık nedeni olmuştur. Püritenler, Anglikanlar ve diğerleri İncilin nihai otoritesine inanmaktaydılar. Fakat Püritenler, Hristiyanların sadece İncilin emrettiğini yapmaları gerektiği tezini ileri sürdüler. Anglikanlar ise, İncilin yasakladıklarının da yapılması gerektiğini savundular. Burada ortaya konan farklılık, ince bir nokta üzerinde olmasına rağmen, derin bir farklılık noktasını oluşturmaktaydı. Bir süre sonra, Kitabı Mukaddesin talepleri hakkında, özellikle kiliseye ilişkin konularda, Püritenler arasında farklı görüşler ortaya çıktı. Bazıları Presbiteryan devlet kilisesi örgütünü bazıları da devletle işbirliğine dayalı Cemaatçi (Congregationalist) bir kurum yapısını savundular. Diğer bazıları ise İncilin devletten ayrı cemaatçi kiliseleri zorunlu kıldığına inanmaktaydılar. Kısaca, Püritenler İncilin yorumlanma biçimi hakkında Anglikanlarla görüş ayrılığına düştüler ve İncilin hangi yorumunun en doğru yorum olduğu hususunda da kendi aralarında farklı görüşler sergilediler. Bu görüş ayrılıklarından birincisi, Kral ve Kral ile ittifak halinde olan piskoposlar kontrol altında iken İngiliz dini hayatına hakim oldu. İkinci anlaşmazlık noktası ise, Püriten Devrimi başarıya ulaştıktan sonra kendini gösterdi ve İngiltere'de Püritenizmin dağılmasına yol açtı.

Bu anlaşmazlık noktaları ele alınırken, Püritenlerin Kitabı Mukaddes'in otoritesine atfettikleri önem gözden kaçırılmamalıdır. Püritenler, hayatlarını İncil öğretisi temeline dayalı olarak oluşturmak için tüm İngilizce konuşan dünyada emsalsiz bir gayret gösterdiler. Tanrı Kanunu olarak kabul ettikleri Kitabı Mukaddes'i esas alarak, pratik kullanıma önem verdiler. Günahı engellemek,

²⁶ Edward Hindson, *Introduction to Puritan Theology: A Reader*, Baker Book House of Grand Rapids, Michigan, 1976

insanları İsa'ya götürmek ve inananların davranışını yönlendirmek, bu kullanımlar içinde yer almaktadır.²⁷ Püritenler, Elizabeth döneminin son yıllarında İngiliz Krallığını reforma tabi tutmak için gösterdikleri çabalar aksamaya başlayınca kendi kontrollerinde olan ailelerine yöneldiler. 1600'lü yılların başlarında, aile içinde yapılan ibadetleri yeniden canlandırmak, hasta kişilere ve ölenlere duayı teşvik etmek için sabbath üzerinde yoğunlaştılar. Pazar günü bir dinlenme ve eğlenme günü değil, ibadet ve tefekkür günü olarak kabul edildi. Ancak, Püritenler, diğer kutsal günlere veya Azizlerin günlerine önem vermediler. Hatta, Christmas bile Papalığın belirlediği takvime göre düzenlenmiş günler olarak değerlendirildi.²⁸ 1640'lı yıllarda Püritenlerin beklentileri gerçekleşince, aile içinde yürütülen bu uygulama dışarı taşınarak açık uygulama haline getirildi.

Püritenlerin üzerinde durduğu üçüncü nokta, kilise kurumunun Kitabı Mukaddese dayalı olması hususu idi. Anglikanlara göre, piskoposluk, zaman içinde uygulandığı ve test edildiği için, Kitabı Mukaddesin emirlerinden hiçbirini ihlal etmediğinden dolayı, kilise organizasyonu için uygun bir yol idi. Püritenlere göre, piskoposluğu savunanlar asıl noktayı gözden kaçırmışlardı. Piskoposluğu savunanlar İncilin pozitif öğretilerine uymayı ihmal etmişlerdi. Püritenlere göre, Kitabı Mukaddes, kiliselerin nasıl inşa edileceğine ve nasıl yönetileceğine dair kurallar koymuştu. Üstelik İncil piskoposluğa dayalı olmayan bir kilise düzeni sistemi getirmişti Püritenler, bu sistemin ne olduğu konusunda kendi aralarında anlaşmazlığa düştükleri zaman bile bu inancı muhafaza etmişlerdir. Ancak, bu anlaşmazlıklar bile, olumlu sonuçlar vermiştir. Çünkü, bu anlaşmazlıklar, Presbiteryanların, Kongregasyonalistlerin ve Baptistlerin de modern yönetim anlayışlarına zemin oluşturmuştur.

Kurtuluş, Kitabı Mukaddes ve Kiliseye ilişkin Püriten görüşlerinin bir çeşit kargaşaya neden olmasının sebebi, Püritenlerin dördüncü görüşüdür. Bu görüşe göre, Tanrı, toplum dayanışmasını teşvik etmektedir. Püritenlere göre, tek, eşgüdümlü bir otorite, toplum içindeki hayatı yönetmelidir. Bu görüşün bir sonucu olarak, Püritenler, İngiltere'nin tümünü Püriten yapmayı amaçlamışlardır. Tolerans veya bugünkü şekliyle çoğulculuk daha sonra ortaya çıkmıştır. Takat Püritenler, bu görüşlerle mücadele etmişlerdir.

²⁷ Edward Hindson, *Introduction to Puritan Theology: A Reader*, baker book house of Grand Rapids, Michigan, 1976

²⁸ Edwin S. Gaustad, *Quest For Pure Christianity*, *Christian History*, c. 13, Sayı 1, 1994

1.3. Eserler

1.3.1. Westminster İman İtirafnamesi

Püritenlerin ortaya koyduğu önemli teolojik ürünlerden biri Westminster Confession of Faith²⁹ (Westminster İman İtirafnamesi) adlı çalışmadır. 121 teolog tarafından yazılan bu itirafnamenin yazımına 1643 yılında başlandı ve 1647 yılında tamamlandı. Westminster İtirafname'sinin en dikkat çekici özelliği, Kitabı Mukaddese atfettiği önem olmuştur. Bu itirafnamenin Kutsal Kitapları ele alan ilk bölümü B. B. Warfield gözetiminde yapıldı ve Püritenlere şu öğretileri sundu: (1) Kanonik Kitapların sadece 66 tanesi Tanrının ilhamıdır, inanç ve hayatın tek otoritesi ve kuralı bu kitaplardadır. (2) İnsanın Tanrıyla tümüyle tanıyabileceği ve kurtuluşu bulabileceği tek yer İncil'dir. (3) Tanrının Sözü, yine Tanrının himayesinde ve takdirinde çağlar boyunca muhafaza edilmiştir. (4) Kitabı Mukaddesin tek manası vardır; İncilin ne demek istediğini belirlemek için kitabı Mukaddesi kullanarak Kitabı Mukaddesi yorumlamak zorundayız.³⁰

1.3.2. Kısa İlmihal

Püritenlerin Westminster Confession of Faith (Westminster İman İtirafnamesi) çalışmasından sonra Hristiyanlık dünyasına sundukları ikinci önemli çalışma Püritenizmin ilmihalini oluşturan Shorter Catechism³¹ adı verilen çalışmadır. 14 Ekim 1855 tarihinde C. H. Spurgeon adlı bir papaz, toplanan binlerce kişiye 46. vaazını verdi. Ertesi gün yayınlanan bu vaaz, Püriten ilmihalini oluşturdu. 82 soru ve bu sorulara verilen cevaplardan oluşan bu ilmihal hakkında genel bir bilgi vereceğini düşünerek sadece ilk 10 maddesini vermekle yetineceğiz:

s.1: İnsanın ilk hedefi nedir?

c.1: İnsanın ilk hedefi, Tanrı'yı yüceltmek ve sonsuza kadar Tanrı'dan haz duymaktır.

s.2: Tanrıyı ululamak için yol gösterici olarak tanrı hangi kuralı koymuştur?

²⁹ S. W. Carruthers ve diğ. tarafından 1647 yılında basılan bu çalışma Amerikan Presbyterian kiliseleri tarafından 1788 yılında adapte edildi ve bu kiliselerin himayesinde anonim olarak basılmaya devam etti.

³⁰ Rev. Dr. Jeffrey Khoo, "Puritans and Puritanism", *Church History*,

³¹ C. H. Spurgeon (der.), "Heir of the Puritans" with proof, <http://www.gracepleasanton.com/>

c.2: Eski ve Yeni Ahitte yer alan Tanrının Sözü, Tanrıyı ululamada ve Ondan haz almada tek kuraldır.

s.3: Kitabı Mukaddes temelde neyi öğretir?

c.3: Kitabı Mukaddes temelde Tanrı ile ilgili olarak insanın neye inanması gerektiğini ve Tanrının insandan yerine getirmesini istediği görevleri öğretir.

s.4: Tanrı Nedir?

c.4: Tanrı Ruhtur, ezelidir ve ebedidir; varlığı, bilgeliği, gücü, kutsallığı, adaleti, iyiliği ve dürüstlüğü bakımından değişime tabi değildir.

s.5: Birden fazla tanrı var mıdır?

c.5: Birden fazla Tanrı yoktur; O, diridir ve gerçek Tanrıdır.

s.6: Tanrı bünyesinde kaç kişi vardır?

c.6: Tanrı bünyesinde üç kişi vardır: Baba, Oğul ve Kutsal Ruh. Özde aynı olan, güç ve yücelikte eşit olan bu üç kişilik, tek bir Tanrıyı oluşturmaktadır.

s.7: Tanrının hükümleri nelerdir?

c.7: Tanrının hükümleri, kendi iradesinin kararına göre O'nun ezeli amacıdır. Bu hükümler doğrultusunda, kendi yüceliğinden dolayı, olup biten her şeyi önceden takdir etmiştir.

s.8: Tanrı, hükümlerini nasıl gerçekleştirir?

c.8: Tanrı, hükümlerini, yaratılış ve ilahi himaye düzeni içinde gerçekleştirir.

s.9: Yaratılış düzeni nedir?

c.9: Yaratılış düzeni, Tanrının her şeyi, hiçbir şeyden ve kendi gücünün Sözü ile ardışık altı normal günde ve çok mükemmel biçimde yaratmasıdır.

s.10: Tanrı insanı nasıl yarattı?

c.10: Tanrı, insanı, bilgi, dürüstlük ve kutsallık bakımından kendi suretine benzer şekilde diğer yaratıklara üstün olarak yarattı.

1.4. Değerlendirme ve Sonuç

“Püritenizm” terimi ile ne kastedildiği hususunda farklı değerlendirmeler olmasına rağmen bu terimin kökeni olan “pure” yani saf kelimesi Püritenlerin amaçlarını ve verdikleri mücadeleye yükledikleri misyonu net biçimde ortaya koymaktadır. Yapılan reformları yeterli görmeyerek ilave reformlar isteyen Püritenler bu mücadelelerinde çeşitli zorluklarla karşılaşmışlar, hatta vatanlarından uzaklaşmak zorunda kalmışlardır. Hollanda ve Amerika’da koloniler kuran Püritenler hem Amerika’da hem de İngiltere’de etkili olarak “İngiliz Püritenizmi” ve “Amerikan Püritenizmi” terimlerinin kullanılmasına sebep olmuşlardır.

Püritenler, Tanrıya ve dünyaya hizmet bakımından Hristiyanlık tarihi içinde yer alan diğer dini gruplara benzemektedirler. Fransiskanlar, Protestan Reformcular, Cizvitler, Anabaptistler ve ilk Metodistler ne ise Püritenler de hemen hemen odur.³² Püriten teolojisinin özünü disiplin oluşturmaktadır. Püritenlere göre, Hristiyanın hayatı disiplinli bir hayattır, başıboş bir hayat tarzı değildir. Ancak, çok fazla sayıda çağdaş evanjelik, bu disiplin ilkesini tamamen terk etmiştir ve doktrin, etik ve metot anlayışında yeni bir değişimi gerekli hale getirmişlerdir.³³ Püritenlere göre, Püritenizmin büyüklüğü, tek doktrin ve pratik kaynağı olarak, Tanrı’nın Sözüne esas almasıdır. Püritenizm, sadece bir dini inanç değil aynı zamanda insanın varlığını Kitabı Mukaddesin öğretisi ile entegre eden bir yaşam felsefesidir.³⁴

Sonuç olarak, Püritenizmi ve Püritenleri önem verdikleri konuları dikkate alarak şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. Roma Katolik Kilisesinden ve bu kilisenin geleneklerinden ayrılma,
2. Piskoposluktan Reform uygulanmış Protestan Kilisesine ve teolojisine geçiş,

³² Mark O. Noll, “Puritanism”, *Elwell Evangelical Dictionary*

³³ Edward Hindson, *Introduction to Puritan Theology: A Reader*, Baker Book House of Grand Rapids, Michigan, 1976

³⁴ Edward Hindson, *Introduction to Puritan Theology: A Reader*, Baker Book House of Grand Rapids, Michigan, 1976

3. Sade ibadet formlarını esas alma, kilise ritüelleri, kilise giysileri ve kilise müziği gibi uygulamaları reddetme,
4. İncil'in kişisel yorumuna önem verme,
5. Yerel mahalle kiliselerinde devlet tarafından düzenlenen ayinler yerine vaizler tarafından verilen halk vaazlarına katılma,
6. Sabbath'a sıkı bağlılık, festivaller ve Azizlerin günlerini önemsememe.

Bibliyografya

AYDIN, Prof. Dr. Mehmet, *Din Fenomeni*, Din Bilimleri Yayınları, Konya 1993

BROWN, J., *The English Puritans*, Londra: Cambridge University Press, 1910

DOMINIS, M Antonius de, *The Cause of His Return*, Out of England, Roma, 1623

ELIADE, Mircea, *The Encyclopedia of Religion*, c. 12, Macmillan Publishing Company.

ENCYCLOPEDIA, The Catholic, "Puritans", c. XII.

GAUSTAD, Edwin S., *Quest For Pure Christianity*, Christian History, C. 13, Sayı 1, 1994

HAWKES, R. M. "The Logic of Assurance in English Puritan Theology", *Westminster Theological Journal*, c. 52, Sonbahar Sayısı, 1990

HINDSON, Edward, *Introduction to Puritan Theology: A Reader*, Baker Book House of Grand Rapids, Michigan, 1976

HULSE, Errol, "The Example of the English Puritans", *Reformation Today*, sayı. 153, Eylül/Ekim 1996

KEVAN, Ernest F., *The Grace of: A Study in Puritan Theology*, Soli Deo Gloria Publications, Morgan, PA: 1993

KHOO, Rev. Dr. Jeffrey, "Puritans and Puritanism", *Church History*,

LEWIS, P., *The Genius of Puritans*, Haywards Heath: Carey Publications, 1975

LLOYD-JONES, DM, *1662-1962: From Puritanism to Non-Conformity*, Londra: Evangelic Library, 1962

MILLER, Perry ve Thomas H. Johnson, *The Puritans*, c. I

MORRIS, Tyler Seymour, *The Tucker Genealogy: A Record of Gilbert Ruggles and Evelina Christina (Snyder) Tucker*, Chicago, 1902

NOLL, Mark O., "Puritanism", *Elwell Evangelical Dictionary*

OWEN, John, *The Death of Death in the Death of Christ*, London: Banner of Truth, 1963

PACKER, J. I., *Among God's Giants*, Eastbourne: Kingsway, 1991

SPURGEON, C. H. (der.), "Heir of the Puritans" with proof, <http://www.gracepleasanton.com>